

Богдан М. Андрушків¹, Людмила Г. Олейнікова², Ольга В. Машченко³

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Досліджено вплив інноваційної активності та діяльності на їх економічну безпеку. На основі ґрунтовного аналізу наукових досліджень, згруповано складові економічної безпеки підприємств та вказано на доцільність стимулювання інноваційного розвитку українських підприємств задля забезпечення економічної безпеки підприємств та національної безпеки України на засадах формування інноваційної політики на рівні держави та підприємств. Зазначено, що впровадження інновацій у бізнес-діяльність підприємств пов'язана не лише з науково-технічним прогресом та посиленням конкуренції в багатьох галузях, але й з економічною та політичною ситуацією в країні та забезпечує економічну безпеку підприємств. Відображено необхідність формування інноваційної політики підприємств задля забезпечення економічної безпеки підприємств та рівнем їх конкурентоспроможності. Доведено наявність стратегічних викликів, які пов'язані із формуванням механізмів реалізації інноваційної продукції, залучення вітчизняних та іноземних замовників науково-технічної продукції до технологічної модернізації промисловості, що забезпечить економічну безпеку підприємств на інноваційній основі. Згруповано основні групи причин для розробки інноваційної політики та реалізації інновацій та ризики, які впливають на економічну безпеку на підприємствах.

Ключові слова. Інноваційна політика, інноваційна продукція, економічна та національна безпека, ризики, складові, виклики, конкурентоспроможність, розвиток.

Рис. 2. Лім. 16.

DOI: 10.32752/1993-6788-2023-1-262-83-90

Bohdan M. Andrushkiv, Lyudmila G. Oleinikova, Olha V. Mashchenko

ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES ON THE BASIS OF FORMATION OF INNOVATION POLICY

The influence of innovation activity and activity on their economic security is studied. On the basis of a thorough analysis of scientific research, the components of the economic security of enterprises are grouped and the expediency of stimulating the innovative development of Ukrainian enterprises in order to ensure the economic security of enterprises and the national security of Ukraine on the basis of the formation of innovation policy at the level of the State and enterprises is indicated. It is noted that the introduction of innovations in business activities It is associated not only with scientific and technological progress and increased competition in many industries, but also with the economic and political situation in the country and ensures the economic security of enterprises. The necessity of formation of innovation policy of enterprises to ensure the economic security of enterprises and the level of their competitiveness is reflected. The existence of strategic challenges related to the formation of mechanisms for the implementation of innovative products, the involvement of domestic and foreign customers of scientific and technical products in the technological modernization of industry, which will ensure the economic security of enterprises on an innovative basis, has been proved. The main groups of reasons for the development of innovation policy and implementation of innovations and the risks that affect the economic security of enterprises are grouped.

Keywords. Innovation policy, innovative products, economic and national security, risks, components, challenges, competitiveness, development.

Peer-reviewed, approved and placed: 12.04.2023.

¹ Ternopil Ivan Puluj National Technical University. Ukraine.

² Academy of Financial Management. Ukraine.

³ Classic Private University. Ukraine.

<https://orcid.org/0000-0003-4897-5539>

<https://orcid.org/0000-0001-8204-4434>

<https://orcid.org/0000-0003-3897-6845>

Постановка проблеми. Ключовою особливістю виробництва 21 століття є гнучка спеціалізація. Вона виникла як альтернатива традиційному масовому виробництву, заснованому на вертикальній інтеграції, використанні переважно машинного обладнання та правил роботи, які передбачають сувору ієрархію і детальний розподіл праці. Для того, щоб краще реагувати на постійно мінливі вимоги ринку, компанії впроваджують нові форми промислової організації, включаючи аутсорсинг виробництва через різноманітні бізнес-відносини з постачальниками, субпідрядниками та кінцевими споживачами.

Міжнародне співробітництво у сфері інновацій та технологій досягло високого рівня і направлене на забезпечення національної безпеки та економічної безпеки підприємств. Все більше країн використовують інструменти міжнародного співробітництва для реалізації великих проектів і дослідницьких програм, що сприяє активізації інноваційної діяльності підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Тож питання щодо формування інноваційної політики підприємств є вкрай актуальними і своєчасними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна безпека підприємств, які у світовій економічній системі залишаються основними виробниками товарів, визначається темпами науково-технічних інновацій, зростанням, на цій основі, продуктивності праці. Вивченню даних проблемних питань присвячені праці вітчизняних та закордонних науковців, а саме: Алькема В.Г. [4], Блакита Г. В. [1], Бехтер Л.А. [11, 12, 13], Гуляєва Н. М. [1], Івченко Є. А.[2], Ілляшенко Н. С. [9], Ілляшенко О. В.[3], Копитко М.І. [4], Лаптев С.М. [4], Мельник С. І. [5], Панченко, В.А. [7], Перерва П. Г. [9], П'ятницька Г. Т. [8], Сідак В.С. [4], Ситник Г. В. [1], Сосновська О. О. [6], Федулова І. В. [8], Череп А.В. [9, 10], Череп О.Г. [11, 12, 13, 14].

Ситник Г. В., Блакита Г. В., Гуляєва Н. М. у монографії «Економічна безпека підприємництва в Україні» [1] акцентували увагу на теоретичних засадах та розробці практичного інструментарію формування систем економічної безпеки. Досліджено та запропоновано складові державних структур формування систем економічної безпеки та удосконалено методичні засади їх оцінки. У монографії визначено рівні та основні проблеми економічної безпеки підприємництва та запропоновано механізми її забезпечення за різними складовими та рівнями при здійсненні підприємницької діяльності. Але в монографії не акцентовано увагу на доцільності формування інноваційної політики задля забезпечення економічної безпеки підприємств.

Череп О.Г., Бехтер Л.А. у своїх наукових дослідженнях [11, 12, 13, 14] роблять акцент на необхідності інноваційного розвитку підприємств задля забезпечення економічної безпеки підприємств. Саме інноваційний розвиток забезпечить високий рівень конкурентоспроможності продукції і, відповідно, підприємств, що в свою чергу буде позитивно впливати на ділову активність, фінансову стійкість та платоспроможність підприємств, а також- їх економічну безпеку. Але в таких наукових дослідженнях не піднімалося питання щодо формування інноваційної політики підприємств.

Метою статті є дослідження економічної безпеки підприємств на засадах формування інноваційної політики.

Основні результати дослідження. Внаслідок тривалого нехтування принципами інноваційної політики багато українських підприємств не змогли підготуватися до високих вимог міжнародної ринкової конкуренції та пріоритетності інноваційного потенціалу в забезпеченні своєї економічної безпеки. Частка вітчизняної інноваційної продукції в загальному товарообігу дуже мала, а частка високотехнологічного експорту за останні роки скоротилася. Більшість інновацій - це невеликі вдосконалення, які є достатніми для виживання підприємства, але не для його розвитку. Стратегічні інноватори складають близько 1% інноваційних українських підприємств, порівняно з 22% в ЄС.

За останні роки спостерігається лише незначна зміна кількості підприємств, що займаються інноваційною діяльністю. На інноваційний потенціал вітчизняної економіки негативно впливає постійне зниження рівня державного бюджетного фінансування науки: за даними Індексу глобальної конкурентоспроможності (GCI) Світового банку за 2022 рік, рейтинг України у 2022 році Україна погіршила свій рейтинг та посіла 57 позицію (у 2021 році посідала 49 позицію) в загальному рейтингу глобального інноваційного індексу 2022 р. (набрала 31,0 бали зі 100), а також посіла 34 позицію серед 39 економік Європи [15], що цілком закономірно. Крім того, цей процес є настільки незавершеним, що потребує значного концептуального та методологічного доопрацювання і, звичайно, затвердження стратегії інноваційного розвитку України.

Якщо розглядати складові цього субіндексу, то Україна посідає низькі місця за державними закупівлями високотехнологічних товарів (118 місце) та корпоративними витратами на НДДКР (112 місце). Особливе занепокоєння викликає значне зниження інноваційної спроможності.

Загалом, за цим субіндексом Україна знаходиться між Угандою та Намібією. У цьому контексті інтеграція українських компаній в економічну систему ЄС залишається перспективним напрямком для України.

Сьогодні перед українськими підприємствами стоїть важливий стратегічний виклик. Воно полягає у впровадженні механізмів залучення вітчизняних та іноземних замовників науково-технічної продукції до технологічної модернізації промисловості, що забезпечить економічну безпеку підприємств на інноваційній основі. Однак для цього необхідно розробити відповідні методики та алгоритми впровадження інноваційної системи на рівні підприємства. Це потрібно зробити у великих масштабах найближчим часом, поки Україна остаточно не втратила свій момент інноваційного прориву і не посіла гідне місце серед світових технологічних держав.

Тема впровадження інновацій у бізнес-діяльність підприємств з роками стає все більш актуальною тому що, в першу чергу, вони впливають на економічну безпеку підприємств. Для українських підприємств ця тенденція пов'язана не лише з науково-технічним прогресом та посиленням конкуренції в багатьох галузях, але й з економічною та політичною ситуацією в країні. Адже обраний Україною шлях інтеграції до Європейського Союзу зумовив

необхідність підвищення загального інноваційного рівня країни та відповідного стимулювання інноваційного розвитку українських підприємств задля забезпечення економічної безпеки підприємств та національної безпеки України.

Інноваційна політика підприємств має бути спрямована на вдосконалення всіх сфер їхньої діяльності з метою забезпечення інноваційної безпеки та підвищення економічної безпеки підприємств. Тож, ми пропонуємо згрупувати складові економічної безпеки підприємств (рис. 1).

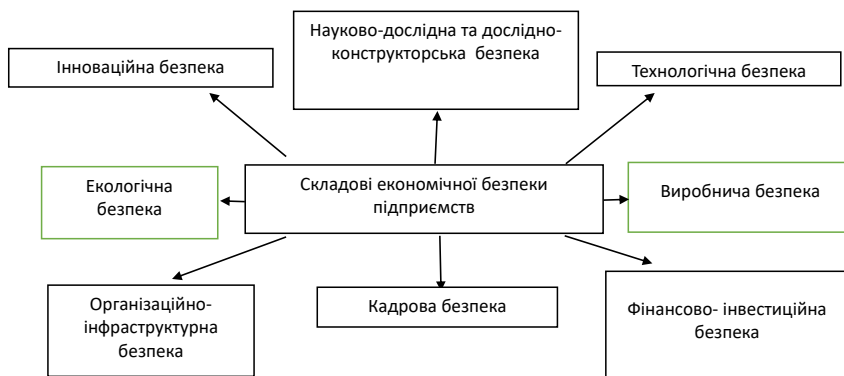

Рис. 1. Складові економічної безпеки підприємств, побудовано авторами

Слід звернути увагу на такі сфери: стратегічне, тактичне та поточне підвищення економічної безпеки; поява глобальних ринків і, як наслідок, глобальна конкуренція; наявність унікальної науково-дослідницької бази; розробка продукту паралельно з дослідженням потенціалу ринку; наявність компетентного персоналу, здатного до стратегічного мислення та довгострокового вирішення проблем. Економічна безпека є частиною загальної політики підприємства і регулює взаємодію науково-технічної, інвестиційної, виробничої, фінансової та інших видів діяльності в процесі впровадження інновацій.

Загалом можна виділити дві основні групи причин для розробки інноваційної політики та реалізації інновацій, які забезпечують економічну безпеку на підприємствах:

- 1) прибутки підприємства зменшуються - в цьому випадку підприємство намагається збільшити свої прибутки шляхом впровадження інновацій;
- 2) прибутки підприємства знаходяться на запланованому рівні - підприємство вирішує збільшити свої прибутки за рахунок впровадження інновацій.

Залежно від ступеня можливої шкоди діяльності підприємств, системи ризиків, які впливають на рівень економічної безпеки можна класифікувати в такому порядку:

- загроза - ситуація або ймовірність виникнення ситуації, що створює передумови зниження ділової активності підприємств (в т.ч. - інноваційної);

- виклик - конкретна протидія вирішенню завдання забезпечення економічної безпеки у формі захисту інтересів і цілей діяльності підприємств, формальних і неформальних політико-дипломатичних дій, економічної та інформаційної експансії тощо

- небезпека - заподіяння шкоди життєздатності підприємства в обмеженому (локальному) масштабі;

- загрози - неминучі небезпеки, які завдають шкоди життєздатності підприємств, виходять за межі національних кордонів і впливають на фундаментальні національні цінності, такі як суверенітет, державна і територіальна цілісність.

Загрози та небезпеки економічній безпеці підприємств та національній безпеці необхідно розглядати на двох рівнях.

По-перше, загрози економічній безпеці підприємств та національній безпеці України мають загальносистемний характер і впливають з об'єктивних особливостей розвитку сучасної цивілізації. Насамперед, це проблеми, пов'язані з процесом глобалізації в різних сферах суспільного життя, поглибленням суперечності між глобалізацією і формами суспільного розвитку національних держав, песимістичними прогнозами щодо демографічної, екологічної та енергетичної ситуації в першій половині XXI століття, можливістю не лише виникнення, а й посилення регіональних конфліктів, конфліктів між різними цивілізаціями. Ці загрози мають як глобальний, так і регіональний характер. Тож, формування інноваційної політики дозволить посилити показники інноваційної активності підприємств, що забезпечить їх економічну безпеку.

По-друге, це загрози, пов'язані з проблемами, характерними для сучасної України як незалежної держави, зокрема, системною економічною кризою, уповільненням процесу трансформації України до демократії та процесу соціальної і політичної структуризації суспільства, що пов'язані із російсько-українською війною. Ці загрози є національними, можуть бути- регіональними або ізольованими з точки зору можливих наслідків. Тож формування інноваційної політики дозволить впроваджувати інноваційні методи, використовувати інноваційні інструменти управління на всіх ієрархічних рівнях, що позитивно впливатиме на хід бойових дій і забезпечення високого рівня національної та економічної безпеки підприємств.

Інноваційний процес в Україні є нестабільним, але має чіткі довгострокові стимули для інновацій. Російсько- українська війна показує доцільність підвищення інноваційної активності, оскільки інноваційні технології дозволяють ЗСУ відстоювати свою незалежність у війні з кровавим ворогом. Наукові дослідження показали, що глобальний індекс інновацій у 2022 р. знизився порівняно з 2021 р. (рис. 2), що негативно впливає на глобальний індекс продовольчої безпеки, глобальний індекс конкурентоспроможності та індекс національної та економічної безпеки.

Факторами розвитку економічної безпеки підприємства є орієнтація державної політики на зміцнення економічних відносин, ефективне застосування державою інструментів економічного регулювання, адаптація міжнародно-правових норм конкурентного права до національних умов,

активізація інструментів інноваційної політики та реалізація політики інтелектуалізації соціально-економічного розвитку.

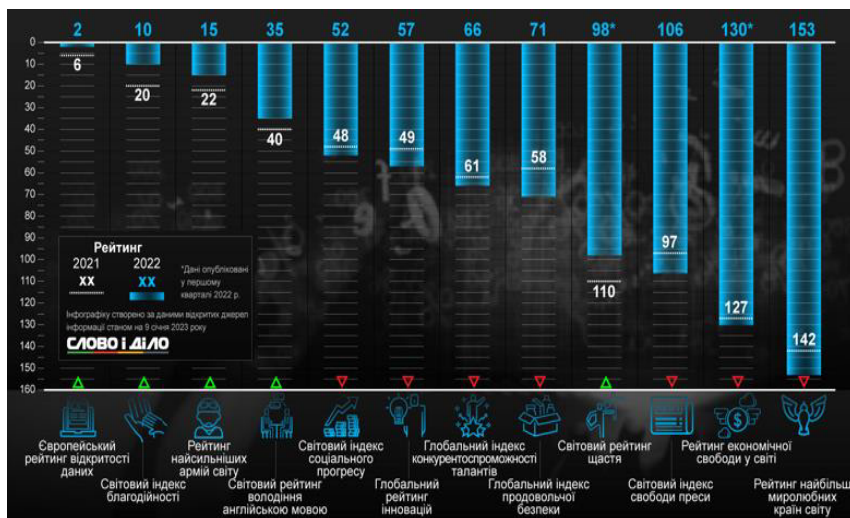

Рис. 2. Зміна позиції України в міжнародних рейтингах у 2022 р., [16]

Рівень економічної безпеки підприємства оцінюється насамперед на основі моніторингу інноваційної активності, кон'юнктури бізнес-середовища, ступеня економічної свободи, якості та ефективності корпоративного управління, ступеня глобалізації економіки, рівня людського розвитку, потенціалу зовнішніх запозичень та рівня корупції в суспільстві.

Висновки. Для підвищення економічної безпеки вітчизняних підприємств необхідно впроваджувати інноваційні методи управління підприємствами, розвиваючи мережеві форми співпраці між суб'єктами господарювання з метою посилення взаємодії між ними та об'єднання їхніх ресурсів. Зокрема, це стосується регіональних виробничих систем (кластерів) МСП. Формування кластерів сприяє активізації інноваційної діяльності, створенню нових бізнес-можливостей, просуванню нових продуктів та об'єднанню окремих продуктів у технологічний ланцюжок.

Розвиток мереж змінює характер конкуренції, підвищує її ефективність та результативність і зміцнює взаємовигідну співпрацю. Оскільки завдання підтримки економічної безпеки перекладається на мережу в цілому, виникає колективний фокус на досягненні високого рівня конкурентоспроможності продукції і, відповідно, підприємств. Крім того, участь у мережі уможливорює взаємодопомогу між її членами, дозволяючи їм використовувати свій досвід і спільні ресурси для вирішення проблем. Все це має велике значення в контексті викликів, з якими стикається Україна на шляху подолання наслідків російсько-української війни.

Також вважаємо, що європейський вибір України, що спрямований на забезпечення національної безпеки держави, інтеграцію у високотехнологічне

конкурентне середовище суб'єктів господарювання, вимагає інноваційного розвитку підприємств, який би забезпечив високі та стабільні темпи економічного зростання економіки держави і направлений на вирішення конкретних соціальних та екологічних проблем, забезпечує конкурентоспроможність національної економіки, підвищує експортний потенціал країни та гарантує економічну безпеку підприємств та національну безпеку країни та її вагоме місце в Європейському Союзі. Вважаємо за доцільне сформулювати та впровадити відповідні інноваційні моделі, які, в першу чергу, направлені на зростання результативності діяльності підприємств і, як наслідок, забезпечення фінансово- економічної безпеки суб'єктів господарювання і національної безпеки держави.

1. Економічна безпека підприємництва в Україні: монографія / Г. В. Ситник, Г. В. Блакита, Н. М. Гуляєва та ін. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 284 с. <http://doi.org/10.31617/m.knute.2020-216>

2. Івченко Є.А. Трансформації системи економічної безпеки підприємства: монографія. Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2018. 420 с.

3. Ілляшенко О. В. Механізми системи економічної безпеки підприємства: монографія. Харків : Мачулін, 2016. 504 с.

4. Комплексне забезпечення економічної безпеки підприємств: монографія / С.М. Лаптев, В.Г. Алькема, В.С. Сідак, М.І. Копитко; за ред. Копитко М.І. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2017. 508 с.

5. Мельник С. І. Управління фінансовою безпекою підприємств: теорія, методологія, практика: монографія. Львів: «Растр-7», 2020. 384 с.

6. Сосновська О. О. Система економічної безпеки підприємств зв'язку: монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2019. 440 с.

7. Панченко В.А. Управління інформаційною безпекою держави та підприємств: правові та організаційні аспекти. Актуальні проблеми правознавства. 2020. № 1(21). С. 103- 109. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>

8. П'ятницька Г. Т., Федулова І. В. Фінансова безпека країни та підприємства: визначення, взаємозв'язок і ризики забезпечення. Ефективна економіка. 2020. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?>

9. Череп А. В., Ілляшенко Н. С., Перерва П. Г. Дослідження методів вартісної оцінки об'єктів інтелектуальної власності.// Вісник Національного технічного університету "ХПІ" (економічні науки) = Bulletin of the National Technical University "KhPI" (economic sciences) : зб. наук. пр. Харків : НТУ "ХПІ", 2022. № 2. С. 53-59.

10. Череп А. В., Дергачова В. В. Вплив комплаєнс-факторів на рівень економічної безпеки підприємства// Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Економічні науки = Bulletin of the National Technical University "KhPI". Economic sciences : зб. наук. пр. Харків : НТУ "ХПІ", 2019. № 23. С. 101-105.

11. Череп О.Г., Бехтер Л.А. Механізм управління і реалізації економічної безпеки підприємств сільського господарства: розділ монографії «Національна безпека України у виклик новітньої історії». Київ: ДП «Експрес- об'ява». 2020. С. 289- 295.

12. Череп О.Г., Бехтер Л.А. Теоретико-прикладні аспекти управління економічною безпекою підприємства: монографія. Запоріжжя : Видавництво ЗНУ, 2018. 246 с.

13. Череп О.Г., Бехтер Л.А. Управління фінансово-економічною безпекою підприємств на засадах інноваційного розвитку: монографія. Запоріжжя : Видавництво ЗНУ, 2019. 176 с.

14. Череп О.Г. Інноваційний розвиток підприємств: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 548 с.

15. Інформаційні матеріали щодо стану інноваційної діяльності 25.04.2023. Департамент інвестицій, інновацій та інтелектуальної власності. <https://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=8c0f-ac26b3eb>

16. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2022 році: науково-аналітична доповідь / Т.В. Писаренко, Т.К. Куранда та ін. К.: УкрІНТЕІ, 2023. 94 с.

1. Economic security of entrepreneurship in Ukraine: monograph / H. V. Sytnyk, G. V. Blakyta, N. M. Gulyaeva and others. Kyiv : Kyiv. nats. Trade.-Econ. Univ., 2020. 284 p.
2. Ivchenko E.A. Transformations of the system of economic security of the enterprise: monograph. Severodonetsk: SNU Publishing House. V. Dahl, 2018. 420 p.
3. Illiashenko, O. V. Mechanisms of the system of economic security of the enterprise. Kharkiv: Machulin, 2016. 504 p.
4. Comprehensive provision of economic security of enterprises: monograph / S.M. Laptev, V.G. Alkema, V.S. Sidak, M.I. Kopytko; Ed. Kopytko M.I. Kyiv: University of Economics and Law "KROK", 2017. 508 p.
5. Melnyk S. I. Upravlinnia finansovoi bezpeky pidpriemstvo: teoriia, metodolohiia, praktyka [Management of financial security of enterprises: theory, methodology, practice]. Lviv: Rastr-7, 2020. 384 p.
6. Sosnovska, O. O. Sistema ekonomichnoho bezpeky pidpriemstvo svyazu [System of economic security of communication enterprises]. Kyiv: Center for Educational Literature, 2019. 440 p.
7. Panchenko V.A. Upravlinnia informatsionnoi bezpeky derzhava ta pidpriemstvo: pravovi ta organizatsionalni aspekty [Management of information security of the state and enterprises: legal and organizational aspects]. Actual Problems of Jurisprudence. 2020. № 1(21). С. 103- 109. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38493/1/%D0%9F%D0%BE.pdf>
8. Pyatnytska H. T., Fedulova I. V. Financial security of the country and enterprises: definition, interconnection and risks of security. Efficient economy. 2020. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>
9. Cherep A. V., Illiashenko N. S., Pererva P. G. Research of methods of value assessment of intellectual property objects.// Bulletin of the National Technical University "KhPI" (economic sciences) = Bulletin of the National Technical University "KhPI" (economic sciences). Sci. pr. Kharkiv: NTU "KhPI", 2022. No 2. P. 53-59.
10. Cherep A. V., Dergachova V. V. Influence of compliance factors on the level of economic security of the enterprise. Economics = Bulletin of the National Technical University "KhPI". Economic sciences : coll. Sciences. etc. Kharkiv: NTU "KhPI", 2019. № 23. P. 101-105.
11. Cherep O.G., Bekhter L.A. Mechanism of management and implementation of economic security of agricultural enterprises: section of the monograph "National Security of Ukraine in the Challenge of Contemporary History". Kyiv: SE "Express-Announcement". 2020. pp. 289- 295.
12. Cherep O.G., Bekhter L.A. Theoretical and applied aspects of management of economic security of the enterprise. Zaporizhzhia: ZNU Publishing House, 2018. 246 p.
13. Cherep O.G., Bekhter L.A. Management of financial and economic security of enterprises on the basis of innovative development. Zaporizhzhia: ZNU Publishing House, 2019. 176 p.
14. Cherep O.G. Innovative development of enterprises: textbook. Kyiv: Condor Publishing House, 2019. 548 p.
15. Information materials on the state of innovation activity 25.04.2023. Department of Investments, Innovations and Intellectual Property <https://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=69b9a9bf-5fbc-4035-8c0f-ac26b853c0eb>
16. Scientific and scientific-technical activities in Ukraine in 2022: scientific and analytical report / T.V. Pysarenko, T.K. Kuranda and others. Kyiv: UkrISTEI, 2023. 94 p.